

PHẢN TỰ SỰ - DẤU HIỆU HIỆN ĐẠI HÓA TRONG TƯ DUY NGHỆ THUẬT CỦA LEV TOLSTOY (TRƯỜNG HỢP CÁI CHẾT CỦA IVAN ILYCH)*

Ths. Nguyễn Thị Như Trang

Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn

Về Lev Tolstoy, ít ai tranh cãi với luận điểm: ông là một nhà cô điển của thế kỉ XIX. Tuy nhiên khi đọc các thiên tự sự của ông, đặc biệt là những truyện ngắn, truyện vừa viết vào cuối đời, có thể thấy, nếu vẫn hình dung tác phẩm theo cách hình dung về tự sự truyền thống, ta sẽ bỏ qua rất nhiều nét độc đáo trong “chiến lược trần thuật” của nhà văn này và bỏ qua những nhân tố gợi mở thêm những ý nghĩa của câu chuyện chạy giữa và phía sau các dòng viết. Chúng tôi thử đọc tác phẩm của ông từ phương diện là một “phản tự sự” (anti-narrative), đi tìm những dấu hiệu hiện đại hóa trong tư duy nghệ thuật của nhà văn này và chọn *Cái chết của Ivan Ilych* - một “thành tựu khéo léo nhất, hoàn hảo nhất và phức tạp nhất”¹ của Lev Tolstoy, như đánh giá của V.Nabokov, để phân tích.

Bài viết của chúng tôi không phải là công trình đầu tiên đặt ra khái niệm *phản tự sự* (anti-narrative) khi nghiên cứu tác phẩm của Lev Tolstoy. Eric de Haard từ những năm 80 của thế kỉ XX đã viết cuốn *Narrative*

*and Anti-Narrative Structures in Lev Tolstoy's Early Works*² chỉ ra những yếu tố làm nên kiểu cấu trúc phản tự sự trong tác phẩm của Lev Tolstoy. Đây là công trình gợi suy nghĩ về cách đọc tác phẩm của Lev Tolstoy nói riêng và các tự sự cổ điển của thế kỉ XIX nói chung theo lối “ngược” với những “mô hình” trần thuật đã định hình về văn học giai đoạn này³. Tuy nhiên, chúng tôi nhận thấy điểm dừng của Eric de Haard là ở chỗ: Khám phá các yếu tố mang tính “phản tự sự” trong các tác phẩm thời kì đầu của Lev Tolstoy, nhưng nhà nghiên cứu hầu như chưa chỉ ra nguyên tắc cơ bản của cách tổ chức cấu trúc, kết cấu tự sự dù rằng hai khái niệm *fabula* và *syuzhet* trở đi trở lại rất nhiều lần, khiến cho người đọc cảm giác như đây là một sự liệt kê đơn giản các yếu tố và dấu hiệu biểu hiện tính chất ‘phản tự sự’. Hơn nữa, trong suốt công trình của mình, Eric de Haard đã quá đi sâu vào các yếu tố mang tính chất hình thức của tác phẩm mà chưa có sự lí giải xác đáng và

* Kỷ niệm 100 năm ngày mất của đại văn hào L.Tolstoy (1828 – 1910).

¹ Vladimir Nabokov, *Lectures on Russian Literature. "The Death of Ivan Ilych"* [Các bài giảng về Văn học Nga. “Cái chết của Ivan Ilych”]. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980, p.149.

² Eric de Haard, *Narrative and Anti-Narrative Structures in Lev Tolstoy's Early Works* [Cấu trúc tự sự và phản tự sự trong các tác phẩm thời kì đầu của Lev Tolstoy]. Studies in Slavic Literature and Poetics, volume XVI. Amsterdam: Rodopi, 1989.

³ Về một số đặc trưng của mô thức tự sự truyền thống xin xem Robert Scholes (2007), *The Nature of Narrative* [Bản chất của tự sự], Oxford University Press, London Oxford New York, 416 p.

thuyết phục về ý nghĩa của các yếu tố phản tự sự được chỉ ra, thiếu những nhận định về mục đích tổng quát của những thủ pháp hình thức đó. Với bài viết này, khi khảo sát một trường hợp cụ thể là truyện vừa được viết vào giai đoạn cuối đời của Lev Tolstoy, chúng tôi hướng đến khám phá nguyên tắc tổ chức tác phẩm khi có sự tham gia của các thủ pháp mang tính phản tự sự và những hiệu ứng tạo ra, những lớp ý nghĩa được sinh thành. Và mục tiêu cuối cùng hướng đến vẫn là “giải mã” cách nhìn cuộc đời của nhà văn (sự sống và cái chết, sự sinh tồn và hủy diệt, quá trình và sự kết thúc), đặc biệt là vào giai đoạn cuối đời – khi ông đã trải nghiệm những “thăng trầm” trong chặng đường đi tìm và thử nghiệm những triết lí và định hướng về cuộc sống, qua đó làm rõ những nét riêng trong phong cách văn xuôi Lev Tolstoy.

Phản tự sự (anti-narrative) là khái niệm vẫn thường được dùng để chỉ các tác phẩm của thế kỉ XX, ở đó những cách tân, phá cách về mặt hình thức khiến cho các khuôn khổ được định hình của một tự sự truyền thống bị phá vỡ. Những tác phẩm kiểu như *Jealousy* của Robbe-Grillet hay *Molloy* của S.Beckett được gọi là những phản tự sự. Vậy liệu việc dùng một khái niệm của văn học thế kỉ XX cho tác phẩm văn học cổ điển thế kỉ XIX có phải là cách làm áp đặt và khiên cưỡng? bản thảo đó có thể được giải đáp bằng định nghĩa khái niệm. Trong cuốn *A dictionary of narratology*,

Prince Gerald định nghĩa: “*Phản tự sự là một văn bản (ngôn từ hoặc phi ngôn từ) chấp nhận những thủ pháp của tự sự nhưng về mặt hệ thống đặt logic tự sự và những quy ước tự sự trong sự hoài nghi*”⁴. Sự “hoài nghi” đó không phải đến thế kỉ XX mới được bộc lộ. Có những biểu hiện cụ thể, thậm chí đưa đến cả những phản ứng cực đoan⁵, thực ra đã được uơm mầm từ mảnh đất tương chừng như “phẳng lặng” của thế kỉ XIX. Chính bởi thế mới có một diễn trình tự sự, một thế giới luôn chuyển động trong những “mô hình chiến lược tự sự” tương như ít biến động.

1. Từ sự “tháo dỡ” các trật tự nhân quả và tuyến tính...

Không thể phủ nhận rằng *Cái chết của Ivan Ilych* vẫn là một kiểu tự sự có sự kiện, có biến cố, có tình huống và vì vậy tồn tại ở đó một khung cốt truyện tương đối rõ ràng. Nhưng đây không phải là kiểu cốt truyện diễn tiến theo mô hình từ một tình huống bí ẩn, hành động, mâu thuẫn được đẩy lên đỉnh điểm, có những hành động tạm hoãn để tìm giải pháp cho một kết thúc. Cuộc hành trình mà nhân vật chính của câu chuyện theo đuổi là cuộc hành trình trong tiềm thức, trong những suy tư về sự tồn tại của mình, một hành trình nỗ lực nhận thức cuộc sống, và

⁴ Prince, Gerald (2003), *A dictionary of narratology*, University of Nebraska Press, p.6.

⁵ Những bình luận về phản ứng cực đoan ở phương diện hình thức, chẳng hạn, trong tiểu thuyết của Robert Grillet, xin xem: Đặng Anh Đào, *Đôi mắt nghệ thuật tiểu thuyết phương Tây hiện đại*, NXB. Đại học Quốc gia Hà Nội, 2001.

“giây dụa” trong cảm giác lẫn át rằng mình đang cố gắng nhận thức nhưng không nhận thức được điều gì cả. Có lẽ chính vì thế Lev Tolstoy làm cho người đọc quên bẵng đi thứ logic nhân quả, những trật tự tuyến tính chặt chẽ, bởi thứ cuốn họ vào là những suy tư lúc tinh táo, lúc bấn loạn của một người đang đối diện với cái chết.

Hãy thử hình dung lại diễn trình tự sự trong tác phẩm này. Truyện mở đầu bằng cái chết và lễ tang Ivan Ilych - một kiểu “*in medias res*” (bắt đầu từ quãng giữa). Nhưng cái chết dường như chỉ là cái cớ, là sự kiện thoáng qua để nhà văn nhấn mạnh hơn thế giới của những người sống xung quanh xác chết đó, một thế giới giả tạo và tàn nhẫn núp dưới vẻ mặt u sầu, đầy tình thương và trách nhiệm. Tiếp sau đó là hình ảnh của Ivan Ilych những ngày còn sống, những ngày tồn tại và hòa nhập vào thế giới giả dối, u tối kia, một Ivan Ilych vật vã với những cảm giác sống và giải thoát khỏi cuộc sống ấy, trong những đối sánh giữa cuộc sống xung quanh đang diễn ra và những cơn đau đến tột cùng đang hành hạ từng phút... Truyện diễn tiến trong sự song chiếu như vậy khiến cho độc giả cảm nhận rõ ràng cuộc sống và cái chết đều tột tệt như nhau, đều đáng sợ như nhau, dù âm điệu của cuộc sống kia là phẳng lặng, dù âm điệu của cái chết là đờn đau, là gào thét. Như vậy diễn trình tự sự diễn ra trong sự song chiếu, đối sánh, nó dường như không quá bó hẹp trong trật tự tuyến tính hay nhân quả nữa.

Nếu xét mối liên hệ giữa thời gian văn bản và thời gian cốt truyện, ta sẽ thấy trọng tâm của tự sự rơi vào những dòng miêu tả trạng thái bấn loạn, đầy những lo lắng, những kiếm tìm và suy nghĩ của nhân vật về cái chết, về bản chất của những ngày mình đã sống, về khát vọng được sống (55 trang/83 trang văn bản dành cho việc miêu tả quá trình này)... Ở đó sự kiện, biến cố gần như “lùi bước”, để lại trên trang giấy thế giới của cảm giác, của một chuỗi dòng ý thức. Ở đó nhân vật dường như trải qua một cuộc hành trình, một cuộc tổng duyệt lại tất cả những gì đã và đang diễn ra trong cuộc đời mình, xung quanh mình, nhưng quan trọng hơn là cảm nhận về sự vô nghĩa của tất cả những điều đó. Ở đó nhà văn đẩy trạng thái và những biến chuyển tâm lí lên ngôi vị đầu tiên cần quan tâm, đẩy cốt truyện đến chỗ đi chệch khỏi truyền thống, nó chỉ còn là sự nối kết của các yếu tố “phi sự kiện”. Chính vì sức nặng của tự sự dồn về phần “giải trình” những suy nghĩ của Ivan Ilych nên rõ ràng thiên truyện dường như là một quá trình nhân vật tự nhận thức và dần dần phá bỏ, tháo dỡ các trật tự cuộc sống vốn đã và đang tồn tại định hình trong tư duy. Đi cùng với hành trình suy tư của nhân vật, độc giả có thể thấy sức nặng của trật tự nhân quả, trật tự thời gian vốn tồn tại trong tự sự truyền thống không còn là yếu tố chi phối mạnh mẽ quá trình xâm nhập vào mạch tự sự của nó nữa. mà cảm giác lẫn át và nổi trội chính là: về bản chất, cuộc đời là một quá trình không thể nắm bắt được - một thứ cảm thức mà các nhà

văn thể kỉ XX thường đào sâu. Đọc tác phẩm ta thấy rõ, những người gần gũi nhất trở nên xa lạ và khó hiểu với Ivan Ilych. Vào những giây phút cuối cùng của cuộc đời, cái chết đến gần nhưng lại rất xa vời, con người muốn được giải thoát khỏi nỗi đau đang hành hạ thể xác, và những dẫn vật về tinh thần nhưng vẫn bị níu kéo bởi một ước muốn trần tục và giản dị là được sống, nhân vật trở nên xa lạ, đáng sợ với chính mình: “*Ông nằm quay mặt vào lưng đi vắng, cô độc giữa một thành phố đông người, giữa vô vàn người quen biết và gia đình mình, ngay dưới đáy biển, trên mặt đất, không đâu có cảnh cô đơn trọn vẹn hơn thế*”⁶. Có lẽ vì vậy mà những trang văn viết về những thời khắc Ivan Ilych vật vã trên giường bệnh gợi nhớ đến một K. của Kafka trong *Biến dạng*.

Từ góc độ ngôn ngữ học, một diễn ngôn là một cấu trúc có cú pháp với sự nối liền của các thành phần khác nhau ở các cấp độ: đối vị (paradigmatic) và kết hợp (syntagmatic)⁷. Nếu hình dung tự sự cũng là

một diễn ngôn thì truyện vừa này của Lev Tolstoy chủ yếu liên kết các nhân vật và các điểm nhìn theo quan hệ đối vị, không chú trọng nhiều đến quan hệ kết hợp bởi ở đó sự chặt chẽ của mỗi quan hệ nhân quả đã bị rời lỏng, thậm chí bị phá vỡ.

2. ... Đến sự tham gia của trò chơi và giễu nhại vào cốt truyện

Tồn tại trong một mô hình tự sự như vậy, các nhân vật của Lev Tolstoy chứng minh sự hiện tồn của mình theo một cách riêng. Chúng đưa vào trong cốt truyện một thứ trò chơi và chính chúng vừa là người chơi vừa là người điều khiển trò chơi đó.

Điều đầu tiên có thể nhận thấy là các nhân vật trong *Cái chết của Ivan Ilych* vừa là anh ta lại vừa là một người khác. Mỗi người như một diễn viên, tự khoác cho mình một thứ mặt nạ trong bối cảnh trò chơi mà họ tạo ra. Có thể bắt gặp hình ảnh đó qua những dòng miêu tả lễ tang của Ivan Ilych: Hai nhân vật nổi bật ở đây là Pyotr Ivanovich và bà quả phụ Fedorovna: “*...Pyotr Ivanovich nhóm người lên để gỡ áo cho bà và chiếc ghế tựa thấp được giải thoát bắt đầu hồi hộp hát ông lên. Bà quả phụ tự gỡ mảnh dăng ten của mình và Pyotr Ivanovich lại ngồi xuống,*

⁶ Lev Tolstoy, *Xévaxtópôn - Truyện chọn lọc* (2 tập)//*Cái chết của Ivan Ilych*, (tập 2) Nguyễn Hải Hà dịch, Nxb Văn học, Hà Nội, 1984, tr.78.

⁷ Cao Xuân Hạo trong *Tiếng Việt - mấy vấn đề ngữ âm, ngữ pháp và ngữ nghĩa* (NXB Giáo dục, 2003, tr.175) và Nguyễn Thiện Giáp trong *777 khái niệm ngôn ngữ học* (NXB Đại học Quốc gia Hà Nội, 2010, tr.363-364) đều coi *paradigmatic* là trục/quan hệ đối vị, còn *syntagmatic* là trục/quan hệ kết hợp. Chúng tôi hiểu trục/quan hệ đối vị (paradigmatic) liên quan đến một loạt các mối quan hệ thay thế hoặc đối lập, các thành tố ngôn ngữ có mối quan hệ với nhau và có thể thay thế nhau trong một ngữ cảnh. Chẳng hạn, mối quan hệ của từ “sun” trong câu “The sun is shining” với các danh từ khác như “moon”, “star”, “light” - những danh từ có thể thay thế nó trong câu vừa nêu, hoặc mối quan hệ của “is shining” với “was shining”,

“shone”, “will shine”,... cũng như với “is rising”, “is setting”,... Còn trục/quan hệ kết hợp (syntagmatic) chỉ mối quan hệ giữa các đơn vị ngôn ngữ trong một cấu trúc hoặc một chuỗi, chẳng hạn như mối quan hệ giữa “n” và các âm gần kề trong từ “not”, “ant”, “ton”... Trong phần sau của bài viết chúng tôi chứng minh rõ hơn cấp độ “đối vị” (“paradigmatic”) khi đặt ra vấn đề nhân vật tự đeo mặt nạ, nhân vật vừa là anh ta vừa không phải là anh ta.

đè lên chiếc ghế tựa dưới móng mình"⁸. Những hành động "lập cập" kiểu như vậy phản ánh sự "bấp bênh", mong manh của thứ "mặt nạ" mà nhân vật tự cấp cho mình, nó đang tự giễu nhại chính bản thân mình. Sự tương tác giữa các nhân vật làm cho thứ trò chơi mà họ theo đuổi lộ diện: Pyotr Ivanovich hiện diện trong lễ cầu hôn đó như đề kháng định chắc chắn thêm những thuận lợi về công danh và tư lợi dành cho hắn sau cái chết của Ivan Ilych, Fedorovna cần theo đuổi món tiền có được sau cái chết của chồng. Đặc biệt trong mối quan hệ giữa những người thân của Ivan Ilych cũng diễn ra một kiểu trò chơi, một kiểu ứng phó với một sự kiện mà họ biết là tất yếu sẽ xảy ra – Cái chết. Vợ, con gái đều biết rằng cái chết hiện hữu bên trong những cơn đau và cơ thể héo tàn dần của Ivan Ilych, nhưng tất cả đều vờ như chưa bao giờ biết đến ý niệm đó, họ vẫn sống với cuộc sống quý tộc của họ, với những niềm vui bất tận do cuộc sống đó tạo ra. Màn kịch, trò chơi diễn ra một cách tự động trong khoảnh khắc ngắn ngủi khi họ ngồi bên cạnh Ivan Ilych, trong sự im lặng, mỗi người một suy nghĩ, lạnh lùng và vô cảm, giả dối... Ivan Ilych vừa là nhân vật hòa nhập vào trò chơi vừa nỗ lực thoát ra khỏi sự vây bủa của thứ trò chơi đó, để tự đối diện với chính mình.

Nói đúng hơn, cuộc đời của Ivan Ilych là một quá trình nhân vật tự khoác cho mình một thứ "mặt nạ" và tự vật vã với quá trình

"lột bỏ" nó để cuối cùng tự lí giải về sự tồn tại của mình, trả lời câu hỏi "Ta là ai?". Những năm tháng tuổi trẻ của Ivan Ilych trôi đi trong hình ảnh của một người dễ dàng gia nhập vào xã hội quý tộc thượng lưu, hình ảnh của một người mang lí tưởng "comme il faut" (chính nhân quân tử). Những sự biến kiểu như những trận cãi nhau triền miên với vợ, những đứa con chết... dường như không thay đổi lí tưởng mà anh ta đang cố theo đuổi và dựng nên diện mạo cho hợp với "cuộc sống hợp pháp, mực thước và lịch thiệp"⁹. Chỉ khi đối mặt với cơn đau, đối mặt với cái chết đang đến gần Ivan Ilych mới nhận ra rằng toàn bộ cuộc đời ông là "vô nghĩa" ("*Ne to*"). Trong cơn mắt của ông lúc này, người vợ với quần áo, vóc dáng, cách thể hiện cảm xúc, giọng nói,... - tất cả nói với ông một điều: vô nghĩa. Những năm tháng đã qua "*lúc cả ngày càng trở nên đen tối hơn và diễn ra ngày càng chóng vánh hơn*"¹⁰. Nhưng trong Ivan Ilych, cho đến những giây phút cuối cùng của cuộc đời vẫn tồn tại sự lưỡng lự, nhân vật vừa là chính mình vừa là một người khác, vừa nhận ra sự vô nghĩa trong cách tồn tại của mình vừa phủ nhận nó: "Có thể giải thích được nếu như nói rằng mình đã sống không ra sống. Nhưng không thể thừa nhận điều đó được". Anh ta, vì vậy, vừa tồn tại trong thế giới những người xung quanh vừa cố gắng vẫy vùng thoát khỏi thế giới ấy. Xuyên suốt thiên tự sự, người đọc có thể thấy một quá trình và một nỗ lực tạo khoảng

⁹ Lev Tolstoy, Sđd, tr.80.

¹⁰ Lev Tolstoy, Sđd, tr.79.

⁸ Lev Tolstoy, Sđd, tr.12.

cách giữa Ivan Ilych với những người thân của mình. Đến những giây phút cuối cùng trước khi ra đi vĩnh viễn, ông muốn nói: “*Thu thứ cho tôi*” (*Prosti*) thì lại nói: “*Hãy để cho tôi đi*” (*Propusti*). Điều đó có nghĩa là ý thức về việc “tạo ra khoảng cách”, “tạo ra sự xa lạ” với thế giới xung quanh mình luôn hiển hiện trong con người Ivan Ilych. Thôi thúc nhân vật dờ dặt thứ mặt nạ, thứ trò chơi mà mình đã theo đuổi. Và có lẽ cái chết không còn là một bi kịch, cái chết là một sự giải thoát, dấu ấn tượng từ đầu đến cuối truyện vẫn là nỗi sợ hãi cái chết, là sự băn khoăn về ý nghĩa của cái chết. Từ việc thiết lập một trò chơi, và bóc tách các lớp “mặt nạ” như vậy, Tolstoy có lẽ đã giễu nhại về sự tồn tại của con người: Phải đến khi đối mặt với cái chết, con người mới tự nhận ra sự vô nghĩa của mình, mới tự đối diện để tự khám phá và trả lời câu hỏi “*Ta là ai?*”, “*Sự thật cuộc đời ta là gì?*”. Nhân vật đã cố gắng, nói theo ngôn ngữ của James Joyce trong *Ulysses*, “*đánh lừa Thượng đế*” (“*diddle the Almighty God*”) bằng cuộc sống mục thước, lịch lãm của mình, cuối cùng cũng nhận ra sự vô nghĩa của nó để tự phản tư và tìm một lối thoát theo đúng quy luật của Thượng đế.

Điểm thứ hai cần nói đến khi đặt các nhân vật của truyện vừa này trong một cốt truyện có sự tham gia của trò chơi chính là: Nhân vật có lúc đã dấn thân vào thế giới ảo. Theo E.Fink, tính chất ảo là một trong những

đặc trưng của trò chơi¹¹. Có thể thấy, trong *Cái chết của Ivan Ilych*, Ivan Ilych nhận ra và thấy rõ thực chất sự tồn tại của mình, có lúc thấy cần phải thừa nhận và đón nhận cái chết như một sự giải thoát cho tất cả nhưng nhân vật lại sợ chết, có lúc nhân vật nghĩ sẽ khỏi bệnh. Nhà văn hai lần miêu tả chi tiết Ivan Ilych nhìn thấy ánh sáng trong những ngày cuối cùng khi cái chết cận kề. Đường như anh ta đang đi trên một con tàu và hình dung rằng mình đang đi về phía trước trong khi chính mình đang bước giật lùi, cuối cùng hoảng hốt nhận ra hướng đi thực của mình. Nhân vật của Tolstoy lạc vào thế giới ảo nhưng đồng thời cũng tự thoát khỏi thế giới ảo đó. Nhân vật của ông vừa có sự hoang mang vừa có sự ngộ tỉnh. Theo Freud đây là một trong những nhân tố về mặt tâm lý tạo nên tính chất hài hước, giễu nhại.

3. Phản tự sự và phản tư của con người về sự tồn tại

Nhiều nhà nghiên cứu cho rằng *Cái chết của Ivan Ilych* là một tác phẩm nói về cái chết, suy nghĩ về cái chết trong cuộc đời con người. Quá trình đi tìm hiểu các yếu tố phản tự sự và ý nghĩa của nó trong tác phẩm, chúng tôi nhận thấy tác phẩm không chỉ bó hẹp ở đó, mà xuyên suốt tác phẩm là ý thức phản tư về sự tồn tại của con người, là hành trình con người đi tìm ý nghĩa bản thể luận của mình.

¹¹ Luận điểm này của E.Fink được Nguyễn Thị Từ Huy phân tích khá kỹ trong *Alain Robbe-Grillet: Sự thật và diễn giải*, Nxb Hội nhà văn, 2009, trang 46-48.

Không bị ràng buộc trong trật tự nhân quả và tuyến tính, nhà văn để cho nhân vật tự vẫy vùng, tự đi tìm ý nghĩa đích thực trong sự tồn tại của mình. Cuối cùng với anh ta, sự tồn tại là một quá trình rất khó nắm bắt, rất khó lí giải, thế nên mới có những hoang mang, những hốt hoảng, thế nên mới có các nhân vật tồn tại theo kiểu mang “mặt nạ” và tự giễu nhại chính mình.

Hướng đến xây dựng một phản tự sự, nhà văn cố gắng đặt con người trong một thứ trò chơi. Trong vòng quay của trò chơi, nhân vật nhận ra nỗi cô đơn trong sự tồn tại của mình, trong chính bản thân mình và cuộc sống của mình. Chỉ đến khi cái chết cận kề con người mới có ý thức giải mã câu hỏi: “*Ta là ai?*”. “*Bản chất sự tồn tại của tôi trong thế giới này?*” Tolstoy nhấn mạnh rằng bị kịch thực sự với mỗi cá nhân không phải là cái chết mà là một cuộc sống tầm thường vô nghĩa, không có những mối quan hệ xác tín của con người. Cái chết trong quan niệm của ông cuối cùng vẫn là một sự giải thoát. Ở cuối tác phẩm, trước khi ngừng thở, Ivan Ilych thấy có người nói với ông rằng: “*Thế là hết*” (Кончено). Trong Kinh Phúc âm, Jesus bị đóng đinh trên thập tự giá, trước khi gục đầu mà trút linh hồn, Người nói “*Mọi việc đã được trọn*” (сoвершилось)¹². So sánh hai từ này trong bối cảnh văn bản tác phẩm và văn bản Kinh Thánh sẽ thấy ý tưởng của Tolstoy khác với ý tưởng của Kinh Phúc âm. Nếu như cái chết của Chúa

như là điểm cao nhất, như là một sự hoàn thành kế hoạch đã định, để hướng đến sự phục sinh thì với Ivan Ilych, một người nào đó đã phán quyết rằng “*Thế là hết*” - đột ngột và tạo ra một cái mốc chấm dứt những diễn biến trước đó trong cuộc đời nhân vật - chấm dứt những gì được gọi là trò chơi, là vô nghĩa, là giả tạo, dấu sao đó cũng là một sự giải thoát, nhưng rõ ràng không gọi đến sự phục sinh. Nói cách khác. Chúa có sự phục sinh sau cái chết, còn với Ivan Ilych cái chết như một sự chấm dứt những lo lắng, những hoang mang, những hoài nghi giữa cái thật và không thật. Khi cái chết cận kề, nhân vật mới hiểu ra rằng: đó là một phần tất yếu của cuộc sống, của sự tồn tại, hợp ý Chúa, cần phải chấp nhận nó. Sau cái chết có thể không có sự phục sinh, nhưng chính lòng yêu thương và trắc ẩn tự nhiên của con người đem đến sự phục sinh về tinh thần, sự bừng ngộ trong suy nghĩ, điều này được thể hiện rõ trong hình tượng Gerasim. Chính Tolstoy đã nói rằng: “*Cuộc sống là một giấc mơ, cái chết là sự thức tỉnh*”¹³, và “*Chấm dứt suy nghĩ về cái chết thì chưa đủ, chúng ta phải sống trong ý thức về cái chết*”¹⁴. Với ông “*tôn giáo của cái chết*” là “*thiết yếu đối với đời sống tinh thần*”¹⁵.

¹² Dẫn theo: Constante González Groba, *Ivan Ilych in the Jim Crow South: Carson McCullers and Leo Tolstoy*, L&B 24:1,2 2004, p.1.

¹⁴ Dẫn theo Constante González Groba. sdd, p.1.

¹⁵ K.G.Исупов, *Русская философия смерти (XVIII-XX вв.)* [Triết học Nga về cái chết (thế kỉ XVIII-XX)], <http://russidea.rchgi.spb.ru>